

ДОСТУП ДО ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ АРК ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ

Резюме

Незаконна окупація Криму з боку РФ відповідно четвертої Женевської конвенція про захист цивільного населення під час війни покладає на Російську федерацію обов'язки забезпечувати дотримання прав жителів Кримського півострова, згідно з нормами міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права. Українська сторона надає низку державних послуг громадянам України, які проживають на тимчасово окупованих територіях відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (питання паспортизації, соціальних виплат, посвідчення актів цивільного стану та ін). Проблеми надання послуг з боку держави мають правові та інфраструктурні виклики.

Процес та процедури надання з боку української влади адміністративних та соціальних послуг для громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території Кримського півострову залишаються недосконалими. Спостерігаються проблеми в паспортизації, посвідченні актів цивільного стану. За даними правозахисних організацій, українська держава документує тільки 20 % фактів народження та смерті осіб на тимчасово окупованій території Кримського півострову. Експерти вказують на обтяжливий характер процедур. Виглядає за доцільне введення замість судової процедури адміністративних кроків паралельно з започаткуванням окремого реєстру фіксації фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях. Виклики в питаннях паспортизації можуть бути пов'язані із браком потужності Центрів надання адміністративних послуг в Херсонській області, куди б спеціалізовано могли звертатися кримчани. Невпорядкованість ситуації містить корупціогенні ризики. Незважаючи на рішення уряду в 2018 році торпедується будівництво нових КПВВ на адміністративній межі з Кримом які б передбачали спеціальні сервісні зони з надання послуг Системна увага до цих проблем та їх правове та інфраструктурне вирішення могли б стати позитивним прикладом стосовно розбудови мір довіри, прикладом реформ та позитивних заходів для громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях.

ДОСТУПУ ДО ОКРЕМИХ ПОСЛУГ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ АРК ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ

Незаконна окупація Кримського півострову з боку РФ в лютому 2014 року спричинила системні порушення прав людини, корінних народів, які здійснюються російською стороною, самопроголошеною кримською владою. 15 квітня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Датою окупації Криму українською стороною визначено 20 лютого 2014 року. Російську Федерацію було визначено як державу, що здійснює окупацію. Також в Україні не визнається примус до громадянства, застосований РФ до всіх громадян України, які проживали на півострові на момент окупації. Так, відповідно до статті 5 вищезгаданого закону, «примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України».

Українська сторона відповідно до правових норм з моменту втрати контролю над Кримським півостровом відступила від своїх зобов'язань за скористався своїм правом на відступ від своїх зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП), зокрема щодо прав на свободу та особисту недоторканність (ст. 9); на справедливий судовий розгляд (ст. 14); на ефективний засіб правового захисту (ст. 2(3)); на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 17); і на свободу пересування (ст. 12), а також від зобов'язань, закріплених у ст. 5 (свобода та особиста недоторканність), 6 (справедливий суд), 8 повага до приватного і сімейного життя) та 13 (ефективний засіб правового захисту) ЄКПЛ. Заявою Верховної ради України від 14 травня 2015 р. зазначається, що «повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів

на анексованій та тимчасово окупованій території України несе Російська Федерація». Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни¹ застосовується в усіх випадках окупації всієї чи частини території держави, «навіть якщо ця окупація не зустріне жодного збройного опору» і «навіть у тому випадку, якщо одна з них (держав) не визнає стану війни». Це покладає на Російську федерацію, країну, що окупувала Крим, обов'язки забезпечувати дотримання прав жителів Кримського півострова, згідно з нормами міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права.

У той же час відсутність відповідних можливостей контролю на території, не звільняє українську сторону від низки зобов'язань відносно надання послуг громадянам України, що проживають на тимчасово окупованих територіях. Так в Управлінні Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини українському уряду рекомендують серед низки кроків у сфері забезпечення прав людини – спростити отримання документів про громадянський стан, освіти та інших державних послуг жителями Криму та ВПО².

Варто зауважити, що питання можливості отримання державних послуг громадянами України, що проживають на тимчасово окупованих територіях з боку українського уряду може інтерпретуватися як застосування заходів зміцнення довіри³ (невоєнні методи зміцнення довіри), кроки уряду, які в різних сферах сприяють встановленню довіри між державою та громадянами, що актуально в контексті російських інформаційних впливів на громадян України в Криму з перманентної дискредитації української влади.

---

¹ Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Електронний ресурс / Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

² Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини Тематична доповідь «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)», 2017, Електронний ресурс / Режим доступу : https://www.ohchr.org/documents/countries/ua/crimea2014_2017_ukrainian.pdf

³ ОБСЕ, Руководство по невоенным методам доверия, Електронний ресурс / Режим доступу : <https://www.osce.org/ru/secretariat/101162?download=true>

Аналіз даних з боку сервісних та правозахисних громадських організацій та ініціатив демонструє, що в плані отримання адміністративних послуг з боку української влади для громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території пріоритетними є питання щодо - поновлення та отримання документів; здобуття освіти.

Усі ці питання так чи інакше актуалізовані в політиці української влади, але повсякдень громадяни наражаються на значні виклики та проблеми з отриманням адміністративних послуг. Загалом ці питання містяться в проблемах відносно правових процедур (затвердження актів цивільного стану) та створення інфраструктурних умов для отримання послуг (брак спеціалізованих центрів отримання адміністративних послуг).

Попри брак цілісної стратегії деокупації півострову як окремого документу, з боку уряду проводяться заходи, які готують соціогуманітарний базис для реінтеграції та примирення, збільшення рівня довіри між громадянами, владою та суспільство після деокупації, зокрема це стосується й напрямів політики відносно кроків у сфері надання послуг громадянам України, що проживають на тимчасово окупованій території. Так, уряд затвердив План заходів⁴, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, які включають заходи у сфері освітньої, інформаційної політики щодо Криму. Серед них у сфері послуг, забезпеченні послуг щодо актів цивільного стану фігурує завдання забезпечення осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, документами, що підтверджують громадянство, посвідчують особу або її спеціальний статус, а також свідоцтвами про державну реєстрацію народження і смерті.

---

⁴ КМУ, розпорядження від 28 березня 2018 р. № 218-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь», Електронний ресурс / Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu>

Виклики проблеми паспортизації громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території

За інформацією Управління ДМС України в Херсонській області станом на 2 квартал 2018 р., з початку окупації Кримського півострова за отриманням адміністративних послуг у суміжному з АРК регіоні звернулось 80949 (або 83,2 % від загальної кількості по Україні) кримчан, у тому числі в січні-червні 2018 року – 15070 осіб, у т. ч. за 2 квартал п. р. – 8053 особи. Традиційно найбільша кількість звернень стосується: оформлення, видачі або обміну паспорта для виїзду за кордон (55392 звернення); вклеювання до паспорта фотокартки при досягненні громадянином відповідного віку (13888 звернень); оформлення, видачі або обміну паспорта зразка 1994 р. (3287 звернень); видачі документа у вигляді ID-картки (4504 звернення). Актуальним є питання оформлення різних видів соціальних виплат.

Судячи зі статистичних даних звернень більш ніж актуальною є питання паспортизації громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території. Значною мірою утруднення в питаннях паспортизації можуть бути пов'язані із браком потужності Центрів надання адміністративних послуг в Херсонській області, куди б спеціалізовано могли звертатися кримчани, в цілому ЦНАПів у Херсонській області нараховується 22. Невпорядкованість ситуації містить корупціогенні ризики, правозахисниками фіксуються випадки звернення за послугами до «посередників» що може стимулювати порушення та хабарництво. Брак ЦНАПів у наближеності до КПВВ на адміністративній межі з Кримом, незадовільне транспортне сполучення в межах Херсонської області збільшує кількість корупційних ризиків через систему нелегальних транспортних перевезень.

Протягом 2018 року не вдалося створити спеціалізовані ЦНАПи, які б надавали комплексні послуги кримчанам, хоча політичні рішення стосовно цього було ухвалено. Зокрема, відповідно рішення РНБО України в «Про

посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, дотриманням ними правил перебування на території України»⁵ було передбачено, що Кабінет Міністрів України має «вжити заходів щодо створення в установленому порядку і забезпечення функціонування центрів надання адміністративних послуг поблизу місць розташування КПВВ». Рішення РНБОУ введено в дію Указом №256 Президента України від 30 серпня 2017 р. У липні 2018 року Кабінет Міністрів України прийняв рішення про виділення Міністерству інфраструктури з резервного фонду державного бюджету 106 млн грн для будівництва тимчасових контрольних пунктів в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї для автомобільного сполучення «Каланчак», «Чонгар» на адміністративній межі Херсонської області з тимчасово окупованою територією АР Крим та зон сервісного обслуговування перед ними⁶. ЦНАПи можуть бути створені поруч КПВВ – у сервісній зоні, однак через бюрократичні утруднення стосовно рішення про виділення землі в Херсонській області, діяльність з проектування та підготовки відповідної документації не просувається, а відповідно до цього й будівництво відповідних сервісних зон та їхнє облаштування.

Створення для кримчан додаткових потужностей для отримання адміністративних послуг не тільки покращить можливість задоволення їхніх прав, але й суттєво підвищить позитивне сприйняття української держави, яка системно намагається задовольнити їхні потреби.

---

⁵ «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, дотриманням ними правил перебування на території України», Електронний ресурс / Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007525-17>

⁶ Постанова від 04 липня 2018 р. № 584, Про виділення коштів для будівництва тимчасових контрольних пунктів в'їзду на тимчасово окуповану територію України/виїзду з неї для автомобільного сполучення та зон сервісного обслуговування перед ними. Електронний ресурс / Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vidilennya-koshtiv-dlya-budivnictva-timchasovih-kontrolnih-punktiv-vyizdu-na-timchasovo-okupovanu-teritoriyu-ukrayiniviyizdu-z-neyi-dlya-avtomobilnogo-spoluchennya-ta-zon-servisnogo-obslugovuvannya-pered-nimi>

Нотаріальні послуги, соціальні послуги громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території

Доцільно вирішити питання налагодження спеціалізованих адміністративних сервісів, які б надавали державні послуг для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території. Приміром, експерти вказують на брак нотаріальних сервісів наближених до адміністративної межі з Кримом, віддаленість таких сервісів здорожує процес отримання послуг якими широко користуються кримчани (засвідчення підпису, довіреності, заповіти, дозвіл для виїзду дитини за кордон України).

Виглядає за доцільне розвивати центри безоплатної правової допомоги, сьогодні в Херсонській області їх нараховується 20, вони забезпечують послугами не тільки громадян, що проживають в Херсонській області, але й кримчан.

Кримчанам також надаються сервісні послуги центрів МВС України, зокрема це питання постановки на облік автомобілів, зареєстрованих раніше в АР Крим та місті Севастополі, зміна водійських посвідчень, реєстрація автомобільного транспорту, отримання довідок про несудимість особи тощо.

Доцільно розвивати систему спеціалізованих ЦНАПів для надання послуг соціальної сфери для громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території (заяви на отримання соціальної допомоги при народженні дитини, пенсій по втраті годувальника, у зв'язку з інвалідністю або за вислугою років). Процес таких соціальних виплат врегульований законодавством, проте містить штучні проблеми. Адже здебільшого можливість отримання подібних виплат пов'язана з отриманням статусу внутрішньо переміщеної особи, хоча громадяни продовжують проживати на тимчасово окупованій території.

Порядок виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від

2 липня 2014 р. №234, зобов'язує кримчан надавати підтвердження про неотримання відповідних виплат від окупаційної влади Російської Федерації, українські органи державної влади мають повноваження надсилати запити до країни-агресора щодо витребування паперової пенсійної справи. Відповідна ситуація часто-густо наражає громадян на небезпеку щодо розголошення персональної інформації та її використання російською окупаційною владою.

Питання щодо встановлення та підтвердження актів цивільного стану громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території

Не втрачає важливості проблема зі встановленням та підтвердженням актів цивільного стану, – фактів народження та смерті осіб, громадян України, які проживають на півострові. За даними правозахисних організацій, українська держава документує тільки 20 % фактів народження та смерті осіб на окупованих територіях півострову⁷. Така незначна кількість інформації може бути індикатором оцінки неналежної доступності встановлених процедур, для громадян, що проживають на тимчасово окупованому півострові.

Правове регулювання відповідних питань ґрунтується на низці законодавчих актів. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», 9 стаття, Україна вважає недійсними будь-які документи, видані самопроголошеними установами на Кримському півострові. Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій

---

⁷ Перешкоди в реалізації прав і свобод осіб на окупованій території Кримського півострова та тимчасово непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (реєстрація фактів народження і смерті), Аналітичний звіт, Електронний ресурс / Режим доступу <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Zvit.pdf>

території України» прийнятий в 2016 році⁸ встановлює процедуру судового провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України замість адміністративної, яка є доволі обтяжливою для кримчан та й системи правосуддя.

Є підстави також вважати, що ускладнення ситуації з наданням відповідних послуг може не тільки становити перешкоди в реалізації їхніх прав, але й негативно впливати на збереження стійких зв'язків з Україною.

Експерти вказують на низку вад відповідної судової процедури як то:

- заформалізованість (потребує спеціальних юридичних знань для оформлення заяви в суд, збору та оформлення доказів до неї, неформальна вимога попереднього звернення за відмовою в реєстрації акту до органів РАЦС);

- обтяжливо фінансово (необхідність сплати судового збору, оплати доручення на представництво інтересів в суді, оплати послуг адвокатів, понесення значних витрат у зв'язку з часом перебування на підконтрольній території, транспортними витратами);

- тривала за часом (розгляд справи може тривати протягом 2-3 днів, іноді справа може бути розглянута протягом одного дня, однак рішення суду видається на руки заявнику лише через тиждень що потребує додаткових витрат).⁹

На необхідності спрощення відповідної процедури також наголошувалося й в українських документах політики, зокрема відповідно до плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затверджено Розпорядженням № 1393-р Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року)¹⁰ йшлося про необхідність розробки

---

⁸ Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, Електронний ресурс / Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/990-viii>

⁹ Зелена Книга. Державна політика щодо Криму / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Жумаділов А., Свиридова Д., Тимочко М., Вуйко В., Боярунець В., Жданова І., Аджієва Є.; За заг. ред. Ю. Тищенко. — К.: ТОВ «Агентство» Україна», 2018. — 88

¹⁰ Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, Електронний ресурс / Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>

адміністративної процедури реєстрації фактів народження, смерті та шлюбу, які мали місце на тимчасово окупованій території України. Крім того, у резолюції ПАРЄ 2198 (2018) від 23 січня 2018 року також йшлося про можливість запровадження саме адміністративної процедури¹¹.

Експерти наголошують на міжнародному досвіді, якій демонструє різні варіанти правового вирішення відповідної проблеми. Приміром, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 р. щодо Юридичних наслідків для держав, що викликані триваючою присутністю Південної Африки в Намібії (Південно-Західна Африка) всупереч резолюції 276 (1970) Ради Безпеки, було вказано на обов'язок офіційних органів та посадових осіб держави приймати документи, видані окупаційною владою, оскільки невизнання таких документів тягне за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян («Namibia exception»). Йшлося про документи про народження і смерть осіб¹².

У той же час в Україні є опоненти впровадження адміністративної процедури, зокрема в Постійному Представництві Президента в АР Крим вказують, що адміністративні процедури визнання «свідоцтв» виданих органами окупаційної влади українськими органами реєстрації актів цивільного стану за умов відсутності централізованого обліку актів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях з боку Міністерства Юстиції України «містять істотні корупційні та безпекові ризики» та «матимуть негативний вплив на деокупаційні та реінтеграційні процеси»¹³. Відповідно до цього проблему варто вирішувати комплексно, запроваджуючи зміни у законодавстві стосовно адміністративної процедури та

---

¹¹ Resolution 2198 (2018), Humanitarian consequences of the war in Ukraine, Parliamentary Assembly
Електронний ресурс / Режим доступу : <https://goo.gl/rLdYs9>

¹² Аналітичний звіт, Перешкоди в реалізації прав і свобод осіб на окупованій території Кримського півострова та тимчасово непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (реєстрація фактів народження і смерті), 2017, <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Zvi1t.pdf>

¹³ Звіт про результати діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим за другий квартал 2018 року

впроваджувати централізований облік актів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях.

Висновки

Незважаючи на обмежені можливості впливу з боку української влади на ситуацію на Кримському півострові внаслідок його окупації з боку Російської Федерації, системне порушення російськими владними структурами прав людини, українська влада має низку зобов'язань відносно надання послуг громадянам України, що проживають на тимчасово окупованих територіях на підконтрольній території. Поруч з різними моніторинговими питаннями, реагуванням на порушення прав людини, уряд може спростити отримання документів про громадянський стан, надавати освітні та інші послуги жителями Криму. У той же час Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни покладає на Російську федерацію, країну, що окупувала Крим, обов'язки забезпечувати дотримання прав жителів Кримського півострова, згідно з нормами міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Процес та процедури надання з боку української влади адміністративних та соціальних послуг для громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території Кримського півострову залишаються недосконалими. Введено судову процедуру стосовно затвердження актів цивільного стану. Судовий характер процедури вважають обтяжливим для кримчан міжнародні організації та експерти. Запровадження адміністративної процедури започаткування реєстру з щодо фактів народження та смерті громадян України на тимчасово окупованих територіях дозволило б забезпечити більш ефективне дотримання прав громадян. Гальмується через бюрократичні процедури та виконавчі колізії створення належних інфраструктурних умов для оптимізації структури надання державних послуг громадянам України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, зокрема відкриття ЦНАПів

на території прилеглий до адміністративної межі з Кримським півостровом. Бракує потужності центрів надання адміністративної правової допомоги в Херсонській області, в цей регіон значною мірою звертаються за юридичними консультаціями громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях Кримського півострову та м. Севастополь.

Покращення умов надання державних послуг, створення спеціалізованих ЦНАПів, покращення умов для вирішення питань паспортизації позитивно відобразилося б на сприйнятті діяльності української влади з боку кримчан, які значною мірою потерпають від деформуючих впливів російської пропаганди, які постійно дискредитують Українську державу, гілки влади.

Системна увага до цих проблем та їх правове та інфраструктурне вирішення могли б стати позитивним прикладом стосовно розбудови мір довіри для інших конфліктних ситуацій.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України

1. Інтенсифікувати процес виконання постанови «Про виділення коштів для будівництва тимчасових контрольних пунктів в'їзду на тимчасово окуповану територію України/виїзду з неї для автомобільного сполучення та зон сервісного обслуговування перед ними» будівництва та облаштування тимчасових КПВВ в Херсонській області на адміністративній межі з Кримським півостровом.

2. Створити поруч з КПВВ спеціалізовані Центри надання адміністративних послуг для забезпечення доступу мешканців Кримського півострова до державних адміністративних та інших послуг. Передбачити отримання на базі спеціалізованих ЦНАПів різних державних послуг, у тому числі з підтвердження актів цивільного стану, державного нотаріату, подання заяв на отримання та оформлення гарантованих державою соціальних виплат та послуг.

3. Шляхом збільшення кількості працівників ДМС покращити надання послуг з паспортизації громадян України, що проживають в тимчасово окупованому Криму.

4. Збільшити потужність центрів з надання безоплатної правової допомоги в Херсонській області.

5. Запровадити систему он-лайн консультацій з боку органів вдержавної влади для покращення рівня забезпечення доступу громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях до державних адміністративних та інших послуг.

6. Започаткувати спеціалізовані інформаційні кампанії щодо інформування та роз'яснення процедур надання адміністративних та інших послуг для громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях.

Верховній Раді України

Внести відповідні зміни до законодавства для впровадження адміністративної процедури реєстрації актів цивільного стану (народження та смерті осіб), що виникли на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Через зміни до законодавства – Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Адміністративна процедура реєстрації актів цивільного стану має бути запроваджена із початком створення систему загального обліку документів про народження та смерть осіб на окупованих територія

Тищенко Ю. А.
відділ етнонаціональних досліджень,
реінтеграції та розвитку громадянського суспільства
Національний інститут стратегічних досліджень
грудень 2018 р.